

Els *Diàlegs Socràtics* de Llorenç Villalonga Llorenç Villalonga's *Diàlegs Socràtics*

Eloi Creus
eloicreus@ub.edu
Universitat de Barcelona

Malgrat que Llorenç Villalonga (1897-1980) és un dels narradors més importants de la literatura catalana¹, i també un notable escriptor en llengua castellana, l'estudi de la seva obra des de la vessant de la tradició clàssica ha estat poc conreat. No estem parlant d'un escriptor erudit en el qual la tradició clàssica sigui de fàcil rastrejar com ho és, per exemple, en Carles Riba, que coneixia de primera mà els textos clàssics. No, el coneixement de Villalonga del món clàssic era realment superficial i la presència de la tradició clàssica no és sempre evident en un primer cop d'ull. Villalonga era un autor de formació francesa, un enamorat del segle de les llums francès, i, en conseqüència, l'interès en Grècia només li arribava de biaix, a través de la lectura dels seus referents literaris, la majoria francesos, com Racine, Valéry, o A. France. Villalonga se sentia atret per la Grècia del neoclassicisme: la Grècia apol·línica, bressol de la raó, la filosofia². Així, va descobrir Heràclit, Zenó d'Elea i, sobretot, Plató-Sòcrates, tan importants en la seva obra. El seu coneixement de Grècia, doncs, no era directe ni profund, ans al contrari. Es fonamentava en les lectures dels autors que

¹ Per als aspectes bibliogràfics de Villalonga i la seva obra, vegeu Vidal Alcover 1980 i Ferrà-Ponç 1997.

² El coneixement dels clàssics per via francesa es troba descrit a bastament a Bosch 1981.

ja he citat, i d'algunes traduccions de clàssics que sabem que va llegir, com Homer, Plató i Xenofont, que, de fet, li van servir com a veritable model de les seves obres de caràcter més inequívocament clàssic: *Fedra*, *Aquil·les o l'impossible*, aquestes sí, ja àmpliament estudiades, i els relats de *Xantipa i Diàlegs socràtics*.

Tot i que l'ús de la tradició clàssica en Villalonga sol concretar-se en l'ús de personatges de l'Antigor com a patrons arquetípics del caràcter dels seus personatges, també hi és freqüent l'aparició de figures provinents del món de la Raó, tant mítica com filosòfica, que sovint representen una mena d'*alter ego* de l'escriptor, qui, d'aquesta manera, s'introdueix a si mateix en el relat a través d'un personatge del món de l'avui anomenada filosofia. Si hi ha, però, una figura clàssica que fascina Villalonga és el que considera el pare de la Raó³, Sòcrates, la presència del qual, directament o indirecta, apareix de manera constant al llarg de tota la seva producció⁴.

Per entendre la vertadera importància que desenvolupa Sòcrates en l'obra de Villalonga, però, hem de tenir en compte la visió de la vida que tenia el nostre autor. Ell era un escèptic i un relativista consumat. Davant d'una vida canviant abocada a la mort, l'escriptor mallorquí tria la Raó divuitesca com a única facultat de la intel·ligència hàbil per entendre (i sobreviure a) un món absurd i estúpid. Així, el conflicte entre la Raó i l'Absurd esdevé el leitmotif de l'obra de Villalonga.

En bastir i dibuixar aquest conflicte no és estrany que l'autor busqués referents comuns de l'imaginari col·lectiu per recolzar el seu discurs i construir els seus personatges. Normalment aquests referents els buscava a França, però, la filosofia, la Raó, per a Villalonga, havia nascut a Grècia. En aquest sentit, les figures de la Raó grega prenen especial rellevància en el seu món literari, amb la influència de Sòcrates al capdavant, però també amb la presència d'Heràclit, Zenó d'Elea o la del mateix Odisseu, aquest ja en l'esfera del mite⁵. Sòcrates, però, és qui sobresurt per damunt de tots. Tal és el seu interès en el pensador atenenc que, fora de les moltes citacions que li dedica⁶, el féu el protagonista indirecte

³ Cf. *Bearn o la sala de les nines* dins *El cicle de Bearn*: p. 483.

⁴ Cf. *Ibidem*: 362, *Charlus a Bearn* dins de *Tots els contes I*: p. 43, o *Flo la Vigne*: pp. 165, 185...

⁵ Cf. Cabré 2007.

⁶ Recollides a Bosch 1989.

de dues de les seves obres: *Xantipa* i *Diàlegs socràtics*. Es tracta de dos relats breus, que des de perspectives molt diferents, la primera irònica i còmica, la segona, tràgica i cínica, tracten un mateix tema d'influència spengleriana: el de la lluita entre la Raó i l'Absurd d'una vida mortal. Davant de la mort inevitable, Villalonga tenia por de la desaparició total, de l'oblit. Aquesta por el va portar a buscar camins per deixar una petja inesborrable. Un d'ells, l'horacià, va ser la seva pròpia producció literària, l'altre va ser el de perpetuar-se en la pròpia descendència. Villalonga, però, no va poder tenir fills. Això li provocà una frustració obsessiva que féu que l'autor mallorquí adoptés sovint una actitud de paternalisme i de mestratge amb diferents joves de l'illa que, com l'escriptor B. Porcel, s'hi acostaven pel seu prestigi com a escriptor reconegut. Per això s'explica que la seva obra literària estigui plena d'aquestes relacions d'aire ambivalent que fan que hom les pugui considerar de tipus homosexual⁷. És en aquest marc que Villalonga se serví irònicament, encara que no sempre de manera evident, de la figura de Sòcrates, que li anava com l'anell al dit per la seva condició de descobridor de la Raó en qui reflectir-se, però també pel personatge irònic i mordaç que pintava Plató als seus *Diàlegs* i que concordava molt amb la seva manera de fer. A més, Sòcrates despertava una especial fascinació en l'escriptor mallorquí per la seva condició de Mestre per antonomàsia, per la seva habilitat dialèctica a través de la qual podia conduir (o manipular) els seus deixebles, cosa que li havia valgut, com a ell, l'acusació de corruptor.

De fet, si hi ha una obra que il·lustra clarament aquesta relació de l'autor amb la mort i les conseqüents relacions amb els joves que prenia sota el seu mestratge és *Diàlegs socràtics* (1974)⁸. Es tracta d'una narració breu dividida en nou capítols, el primer d'introducció, i els altres vuit corresponents a les converses entre el narrador, de nom inconnegut i que desenvolupa el rol de Mestre, i Antoni, el seu amic, més jove. Són converses del més pur estil

⁷ La manca d'espai no em permet aprofundir en el tema de la pretesa homosexualitat de l'autor mallorquí ni en l'ús de la tradició clàssica per justificar relacions de caire homosexual, però és sens dubte una qüestió clau per entendre l'obra de Villalonga que desenvoluparé en futurs estudis.

⁸ Una primera versió, ben diferent, es va publicar durant els anys 30 en castellà: *Diálogos socráticos: sobre la muerte*.

socràtic entre aquests dos personatges, amb afegitons narrats pel protagonista. Socràtics a les mans de Villalonga, és clar, que en fa el que vol. El nom del protagonista, de fet, no el sabem fins al final, i l'acció està situada al segle XX en una localitat mallorquina. Sòcrates, aparentment, no hi és sinó pel tipus de figura que representa el Mestre i per la maièutica de què se serveix.

La trama del relat es concreta en els intents del narrador de, a través de la maièutica, fer despertar en Antoni, un amic seu sense cap mena de formació, la raó i la consciència sobre l'absurditat d'una vida que condueix a la mort. Com en tot el món literari de Villalonga, basat en l'equilibri heraclitià entre contraris, cadascú representa un pol oposat i els diàlegs es construeixen sobre els trets diferencials de cadascun. El primer és un intel·lectual desenganyat amb el món dels sentits i els sentiments que decideix aïllar-se de la vida mundana per dedicar-se al cultiu de la Raó. El segon és un home inculte, més jove, entregat al beure i a les dones, sense cap altre objectiu vital. L'home racional vs. l'home animal. El Mestre posarà en qüestió el món del deixeble, a qui ha convidat a passar uns dies de vida frugal i reflexiva a casa seva. Les paraules del Mestre portaran el deixeble a un replantejament tan pregon de l'existència de l'home animal que acabarà per dur-lo a la desesperació i a la mort.

La presència de l'ombra de Sòcrates i el seu món és fàcilment distingible ja amb el caràcter del narrador i protagonista: el Mestre es presenta com un ens objectiu, les idees i les intencions del qual no prenen part en la conversa. Figura que només és un guia que a través de la maièutica socràtica mena el deixeble a una conclusió. La conclusió que ell ha volgut, és clar, perquè Antoni l'ha de creure cegament⁹. Es tracta, doncs, del Sòcrates del Banquet de Plató, el més idiosincràtic i autoritari.

Les reminiscències dels *Diàlegs* de Plató, però, no acaben només en aquesta imatge de Sòcrates i en l'ús de quelcom semblant a la maièutica socràtica, sinó que Villalonga també en pren la forma i alguns dels temes: així, les converses entre Mestre i deixeble han de ser pures, i s'han d'allunyar de tot l'enterboliment dels sentits corporals. «El goig dels sentits s'escapa massa aviat» diu el Mestre al seu deixeble. És per això que abans de conversar sobre

⁹ Cf. *Diàlegs socràtics* dins de *Tots els contes II*: p. 181.

la vida i la mort el deixa sol durant tot un matí i tota una tarda sense poder fer res: només exercici físic, observar i reflexionar. Quan té la ment neta i predisposada, se l'endú a passejar: «No es pot parlar sense un poc de mètode. Si et sembla bé anem a fer una volta pel bosc» (p. 184).

En aquest passeig és quan les lliçons socràtiques són més clarividents.

—Observa, medita, recorda, recapacita. [...] A una de les seves *astracanadas*, Aristòtil ens mostra els deixebles de Sòcrates aficats dins paners penjats del sòtil, per comptes de tenir idees elevades. Però no es tracta de tenir idees sublimes. És suficient procurar tenir idees, ordre, per ara (p. 183)¹⁰.

El món de Sòcrates i de l'Atenes clàssica també es veu reflectit en la presència, per exemple, «d'un vell criat que es diu Critó» (p. 178) o en la comparació de l' enamorada d'Antoni amb Aspàsia, així com en altres mostres d'influències platòniques.

El tema d'aquests diàlegs, la mort, també es pot considerar d'influència clàssica, encara que no el tracta a partir de la perspectiva clàssica, sinó de la de les teories d'Ehrenberg. Es tracta de la idea de la confrontació entre la vida alta vs vida llarga que representa el punt central d'aquesta obra i que, de fet, ja es troba en els clàssics, com ara en X. *Ap.* 5-9 i 26-27. Com que la mort és ineludible perquè «viure és «anar-se morint»», l'home ha d'escollir com vol viure, això és, com i quan morir. Així, només s'ha de preocupar de morir «el més oportunament possible» (p. 184). Per fer-ho, hom ha de triar com vol viure la mica d'existència que se li concedeix: «viure manco temps, però més intensament, o viure més temps i vegetar?» (pp. 190-191). Els personatges de Villalonga solen triar la primera opció, afegint tot d'al·licients i de perills que els permeten viure al màxim la vida, però que els acosten cada cop més a la mort, que duu a la glòria, l'única via a la immortalitat.

Aconseguir la glòria consisteix a, com citava més amunt, «morir oportunament», és a dir, a la manera de Mimnerm: morir al capdamunt de la trajectòria vital, i evitar així les inclemències del

¹⁰ És evident que Villalonga es volia referir a *Els Núvols* d'Aristòfanes, però n'erra l'autor, en una clara demostració del seu poc coneixement directe de la literatura clàssica.

temps. En paraules del Mestre: «aquella vida és la que en diríem heroica, nom que, en efecte, donam a tota voluntària anticipació a la mort» (p. 190).

A través de la maièutica, el Mestre acabarà per inculcar a Antoni que la vida és un absurd. Havent-se desmuntat el seu plantejament vital i incapaç d'assimilar les teories del Mestre, Antoni acaba per trastornar-se, i matar-se, no sense abans haver acusat de corruptor de joves el seu Mestre. Com es pot veure repetidament (pp. 180, 190, 191) el Mestre realitza aquest procés d'educació o, si es vol, de civilització d'Antoni tot i ser conscient que despertar-lo de la ignorància significa la seva perdició. Endut per l'obsessió de voler imposar la raó a aquell qui no la pot dominar, acaba per ser contagiats i dominats per una voluntat destructora de tot allò que per a ell és inútil: els sentiments, l'optimisme, la ingenuïtat. Un món que el narrador ja fa temps que ha perdut de vista, que ja no pot ni somiar i que enveja de l'home animal d'Antoni. La frustració de no poder ni retornar a aquest món d'innocència de què el deixeble encara disposa, així com el desengany constant producte del fracàs de voler despertar el discurs racional en Antoni, fa perdre els estreps al Mestre que acaba destruint-li moralment tot el seu món. Li anuncia la seva decrepitud, la pèrdua de la raó de ser de la seva vida: la joventut, la bellesa física que donaven sentit a la seva existència es perdran i tot ell serà plàstic i pols. El pobre intel·lecte d'Antoni no podent suportar més aquesta escena i, condemnat, havent comprès perfectament per fi les ensenyances del Mestre, tomba d'un cop el seu amic i li engega:

Adéu, Sòcrates –s'escapolí, muntant al seu Bugati-. Adéu corruptor! La represa del cotxe era vertiginosa, màgica. Vaig guaitar a la carretera. Abans de trenta metres, a un revolt, sortí de la pista i s'incendià (p. 202).

Aquestes són les últimes paraules del relat, en què, per primer cop s'anomena amb nom propi el narrador: Sòcrates¹¹. És evident que el fet de no esmentar de cap manera el narrador tot al llarg de la narració era intencionat: tot portava a aquest punt en què

¹¹ És interessant assenyalar que a *Visca la revolució!* (1971), de Vidal Alcover, coetani i paisà de Villalonga, el protagonista també mor evocant Sòcrates, en un joc intertextual a analitzar en futurs treballs.

el Mestre, «havent intentat pervertir», i per tant, condemnat el seu deixeble, se'l cita com a Sòcrates, com a corruptor de menors. No queda clar si es tracta de l'ús del nom propi del narrador, o és un insult d'Antoni al seu amic, anomenant-lo per via de l'arquetip del (pretès) corruptor de menors més famós de tots els temps. En tot cas, la confusió és deliberada.

Per bé que resumir aquest problema en aquestes poques ratlles és certament absurd, la manca d'espai no em permet allargar-m'hi gaire, però s'han de tenir presents les obsessions de Villalonga que dèiem abans en aquestes relacions (pederastes?) dels seus personatges, atès que aquest esquema del jove que s'acaba perdent un cop format i independitzat del seu Mestre, es repeteix una vegada i una altra en l'obra de Villalonga¹². Aquest pensament elitista del coneixement exclusiu per a uns escollits va lligat a la idea de *moira-tyché* grega segons la qual hom no pot canviar el Destí que li ha tocat en sort¹³.

Recapitulant, *Diàlegs socràtics* és un relat breu, d'unes 20 pàgines i escaig, que representa una perfecta síntesi de molts dels temes fonamentals en Villalonga i de com s'hi entrellacen els elements clàssics: la mort, la Raó i l'Absurd, i, fins i tot i encara que no ens hi haguem endinsat, l'ambivalència homosexual que apareix en els relacions de Mestre-deixeble. Tot plegat s'ubica en el món intel·lectual que ofereix un millor i més universal promontori des del qual discórrer sobre aquests temes: Grècia i Sòcrates, un cop més. El fet de situar la trama en un context de diàlegs socràtics, permet a Villalonga sintetitzar tot el que pensa sobre la mort com si d'una doctrina filosòfica es tractés, d'una manera no gaire diferent a la de Plató.

He intentat donar una petita mostra de com funcionen les influències clàssiques en l'obra de Villalonga, exemplificades a partir del model arquetípic que ofereix la figura de Sòcrates en aquest relat. El fet d'utilitzar Grècia i els seus pensadors implica sempre prestigi i universalitat, però la raó de ser de la presència de la tradició clàssica en Villalonga crec que s'ha de buscar en el caràcter juganer de l'autor. Per això quan es tracten temes sensibles a la lectura homosexual, l'autor hi fa aparèixer a consciència personatges de tema clàssic. És el cas de *El Misanthrop*, o *d'Aquil·les* o

¹² A *Bearn o la sala de les nines*, *Aquil·les o l'impossible* o *Flo la Vigne*.

¹³ Cf. *Andrea Victrix*: p. 68.

l'impossible on apareixen el fill de Peleu i Patrocle en situacions clarament homosexuals.

És un ús, al capdavant, menor de la tradició clàssica, però més important del que podria fer pensar una primera lectura del corpus de l'escriptor mallorquí.

Bibliografia

FONTS

- Ll. Villalonga, *Aquil·les o l'impossible. Alta i benemèrita senyora*, Palma, Editorial Moll, 1964.
 —, *Flo la Vigne*, Barcelona, Club Editor, 1972.
 —, *Andrea Victrix*, Barcelona, Edicions Destino, 1973.
 —, *Tots els contes. I i II*, Barcelona, Edicions 62, 1986.
 —, *El Cicle de Bearn*, Barcelona, RBA La Magrana, 2014.

ESTUDIS

- M.C. Bosch, «Llorenç Villalonga entre Grècia i França», *Randa*, 11, 1981. pp. 159-169.
 M.C. Bosch, «El món clàssic d'en Llorenç Villalonga. Citacions gregues», in *Miscel·lània d'homenatge a Francesca Massot Villalonga*, Palma, Conselleria de Cultura, Educació i Esports, 1989, pp. 23-52.
 R. Cabré, «Aquil·les i Patrocle en Llorenç Villalonga», in J. Malé & E. Miralles (eds.), *Mites clàssics en la literatura catalana moderna i contemporània*, Barcelona, Publicacions i Edicions de la UB, 2007, pp. 147-160.
 D. Ferrà-Ponç, *Escrits sobre Llorenç Villalonga*, Palma i Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.
 J. Vidal Alcover, *Llorenç Villalonga i la seva obra*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes, 1980.

RESUM

Per la seva condició d'inigualable narrador, Llorenç Villalonga ha estat estudiat des de múltiples vessants, també des de l'estudi de la tradició clàssica. Les seves dues obres de tema més eminentment clàssic, *Fedra* i *Aquil·les o l'impossible*, han estat àmpliament investigades. Aquest article, però, es dedica a repas-

sar la influència de la figura de Sòcrates en l'obra de Villalonga, molt important a partir de la publicació de *Bearn o la sala de les nines* (1956), centrant-se, sobretot, en *Diàlegs socràtics*, un relat fascinant de l'autor mallorquí que tracta un dels punts centrals de l'obra de Villalonga, la mort, a través de la figura del pensador atenès, i que mai ha estat analitzat a fons.

PALABRAS CLAVE: Literatura catalana, Tradició clàssica, Sòcrates.

ABSTRACT

Being a peerless story-teller, Llorenç Villalonga has been studied from various points of view, including the study of classical tradition. His two most classically influenced works, *Fedra and Aquil·les o l'impossible*, have been fairly well researched so far. This paper attempts to trace the influence of Socrates on Villalonga's output, which is particularly important since *Bearn o la sala de les nines* was published (1956). It focuses mainly on *Diàlegs socràtics*, a fascinating story dealing with one of the central topics in Villalonga's work, i. e. death, through the persona of the Athenian thinker, which has not yet been thoroughly analyzed.

KEYWORDS: Catalan Literature, Classical Tradition, Socrates.

